

YÜKSEK ÖĞRETİMDE SOSYAL HİZMETLER VE EKONOMİK SORUNLARI

Dr. Mahmut ÂDEM*

I. YÖNETSEL YÖNLERİ

Yüksek öğretimde öğrencilere sunulan sosyal hizmetler sözcüğünden öğretim ve araştırma faaliyetlerinin dışında kalan, ama öğrencilerin bu faaliyetlerdeki çalışmalarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen kütüphaneler, sağlık hizmetleri, öğrenci yurtları ve lokantaları, burs ve kredi sorunları, spor ve öteki boş zamanı değerlendirme faaliyetleri, öğrenci dernekleri, vb ortak hizmetler anlaşılmalıdır.

Ancak Türkiye’de yüksek öğrenim gören öğrencilere sunulan ya da sunulması gereken bu çeşitli hizmetler ulusal düzeyde bir merkezî örgüt tarafından yönetilmemekte ve planlanmamaktadır. Bu nedenle bir yandan sunulan hizmetin değerlendirilmesi bazı yöntem güçlükleri ortaya çıkarmakta, öte yandan ikilem harcamalar yapılmakta ve kamu fonları yerinde ve etkili bir biçimde kullanılmayarak israf edilmektedir.

Bugünkü biçimiyle yüksek öğretimde sosyal hizmetlerin yönetsel şeması özet olarak şöyle açıklanabilir.

1. Kütüphaneler

Yüksek öğretim kurumları kütüphanelerinin yönetimi, Türk yüksek öğretiminin planlanmamış olduğunu göstermek için en güzel örnektir. Aynı bir kentte bulunan her üniversitenin, aynı üniversitenin her fakültesinin ve yüksek okulunun, hatta aynı fakülteye bağlı her bölümün ya da enstitünün kendi kütüphanesi bulunmaktadır. Bu tür bir örgütlenme, yüksek öğretim kurumlarımızın yararsız olduğu denli de ikilem harcamalar yaptıklarını, başka bir anlatımla

---

* Eğitim Yönetimi, Teftişi Planlaması Bölümü Asistanı.

tahminlerin üstünde “bireysel” hareket ettiklerini açıkça göstermektedir. Bu tür dağınık örgütlenme, hiçbir biçimde hizmetin etkililiğini artırmamakta, tam tersine verimliliği düşürmektedir. Örneğin Ankara Üniversitesi'nin herhangi bir fakültesinde öğrenci, öğretim üyesi ya da asistan olan bir kimse, aynı üniversitenin bir başka fakültesinin kütüphanesine kimlik kartını göstererek, o fakültenin kendi mensupları gibi girememekte, çoğu kez özel izin alması gerekmektedir. Bir Ankara Üniversitesi mensubunun ODTÜ kütüphanesinden yararlanabilmesi için, kendi fakültesi Dekanlığı kanalıyla anılan üniversiteye resmî bir yazı ile başvurması gerekmektedir. Aynı durum, aynı kentte bulunan yüksek okul mensuplarının o kentteki üniversite, fakülte, öteki yüksek okullar, enstitü ya da bölüm kütüphanelerinden yararlanabilmesi için de söz konusudur. Yani hizmet kolaylaştırılacağı yerde zorlaştırılmıştır. Oysa birçok Batı ülkelerinde kütüphane hizmetleri giderek kolaylaştırılmaktadır. Çünkü bu ülkelerde her şeyden önce Üniversite, ülkemizde olduğu gibi, bir “Fakülteler Konfederasyonu” değildir. ODTÜ ve Hacettepe Üniversitelerinde olduğu gibi bütünleşmiştir. Dolayısıyla bir tek üniversite kütüphanesi vardır. Söz gelişi, Kanada'nın Toronto Üniversitesinde yaklaşık olarak 50 bin öğrenci öğrenim görmektedir. Kütüphanesi “Toronto Üniversitesi Kütüphaneleri” olarak örgütlenmiştir ve bir merkezden yönetilmektedir. Aynı örgüt içerisinde bir genel kütüphane ve birçok da uzmanlık kütüphaneleri vardır. Ama bu uzmanlık kütüphanelerine hiçbir zaman “Tıp Fakültesi Kütüphanesi”, “Fen Fakültesi Kütüphanesi” denilmemekte, “Toronto Üniversitesi Tıp Bilimleri Kütüphanesi”, “Toronto Üniversitesi Fen Bilimleri Kütüphanesi”... denilmektedir. Ve öğretim personeli, araştırmacı, yönetici ve öğrencisiyle tüm üniversite mensubu kimlik kartını göstererek üniversitenin bütün kütüphanelerine serbestce girebilmektedir. Yani üniversitenin Tıp Bilimleri Kütüphanesinde bir Tıp Fakültesi mensubu ile bir Edebiyat Fakültesi mensubu arasında, hizmet sunumu yönünden hiçbir ayırım bulunmamaktadır. Ayrıca genel kütüphaneden, üniversite mensubu olsun olmasın kimlik dahi sorulmaksızın herkes yararlanabilmektedir. Yani bir çeşit Üniversite Kütüphanesi ile Ulusal Kütüphane bütünleşmiştir. Fransa'nın Strasbourg kentinde de, ulusal kütüphane aynı zamanda üniversite kütüphanesidir.

Öyleyse ülkemizde de yönetsel olarak kütüphane hizmetlerini daha rasyonel kılmak, verimliliğini artırmak ve personel kullanımı, kitap alımı ve bakımı ve bina yönünden kamu fonlarının israfını önlemek amacıyla, tüm yüksek öğretim kütüphaneleri bütünleştirilmeli-

dir. Kuşkusuz ODTÜ ya da HÜ gibi kente uzak kampüslerde yerleşmiş bulunan üniversite mensuplarının Ankara'da bulunan "Ankara Üniversite Kütüphanesi"nden yararlanabilmesi biraz güç olacaktır. Ama yine de yönetsel açıdan bütünlük kazanmış kütüphanelere serbestce giriş olanağı herkese verilmelidir.

Öte yandan biri Dış Kapı, ikincisi Cebeci ve Üçüncüsü de Beşevlerde olmak üzere üç yüksek öğretim kütüphanesi açılabilir ve bu semtlerdeki bütün eğitim kurumları kütüphaneleri bu üç kütüphanede toplanarak birleştirilebilir.

2. Sağlık Hizmetleri

Türk yüksek öğretim dizgesinde sağlık hizmetlerini, kütüphaneler konusunda olduğu gibi, her kurum kendi yürütmektedir. Genel süreç, sağlığından yakınan personeli fakülte sekreterliği ya da yüksek okul müdürlüğü hastaneye sevk etmekte ve muayene, tedavi ve ilaç masrafları da kurumca karşılanmaktadır. Ama sabahın erken saatlerinde giderek hastane polikliniklerinde sıradan bir muayene olmak en azından iki güne mal olmakta ve hastayı da hiçbir biçimde tatmin etmemektedir.

Yatılı Yüksek okullarda çoğu kez bir revir ve bir de haftanın belli bir ya da iki gününde hastaların ilk muayenelerini yapan bir okul doktoru bulunmaktadır. Ancak bu okullarda ne öğrenciler, ne de öteki personel hiç değilse yılda bir kez olsun genel bir sağlık kontrolundan geçirilmemektedir. Söz gelişi tüberküloz ilerledikten yani prevantoryumluktan çıkıp sanatoryumluk olduktan sonra, MEB hesabına parasız yatılı öğrenim gören öğrenciler, İstanbul'daki MEB Validebağ Prevantoryum ve Sanatoryumuna yollanmaktadır. Yani hastalanmadan ya da hastalığın başında erken teşhis tedbirleri alınmamaktadır.

Üniversitelere gelince, her üniversitenin Rektörlüğe bağlı bir Mediko-Sosyal Merkezi vardır. Bu merkezlerin personeli genellikle bir İç Hastalıkları uzmanı doktor, bir dış teknisyeni ve birkaç hemşireden oluşmaktadır. Bu merkezlerde ilk muayene ve tedavileri yapılan hastalar gerekli görülürse ve varsa aynı üniversitenin tıp fakültesi hastanesine, yoksa bir devlet hastanesine sevk edilmektedir.

Öğrencilerde tüberküloz kontrolü yapılmasına karşın, yakınamadıkça öteki üniversite personeli için de benzeri bir kontrol yapmaya gerek görülmemektedir Oysa öteki ülkelerde, söz gelişi sekiz yıllık

öğrenciliğimiz sırasında bizzat yaşayarak tanıma olanağı bulduğumuz Fransız üniversitelerinde, her yıl öğrenci, öğretim üyesi, öğretim üyesi yardımcısı, yönetici, hizmetli tüm personel genel bir sağlık kontrolundan geçirilmekte, gerekli görülenler tedavileri yapılmak üzere hastanelere yollanmaktadır. Herkesin sağlık sigortası olduğundan, teşhis ve tedaviler zamanında ve hiçbir malî külfet düşünülmeden yapılmaktadır. Öğrencilerin sağlık sigortası kendileriyle birlikte eş ve çocuklarını da kapsamaktadır.

3. Öğrenci Yurt, Lokanta ve Kredi Sorunları

Yüksek öğretim öğrenci yurtları, Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğünce yapılmakta ve işletilmektedir. Bununla birlikte, bu kurumca yönetilen yurtların, bir yandan sunduğu hizmetin niteliğinin düşük olması ve nicel olarak da gereksinmeyi yeterince karşılayamaması, öte yandan Türk üniversite politikasının bütünleşmemiş olması nedeniyle ODTÜ ve AÜ gibi bazı üniversiteler, MSB ve Ankara'da, İstanbul'da ve öteki kentlerde kurulan İl Yüksek Öğretim Dernekleri de öğrenci yurtları yapmakta ve işletmektedirler. Hatta aynı üniversitenin çeşitli fakülteleri de özel yurtlar yapmakta ve işletmektedirler. Örneğin AÜ. SBF yurdu gibi *.

Hiç değilse yönetsel ve sağlık yönünden, tüm İl Yüksek Öğretim dernekleri de dahil bütün öğrenci yurtları ve lokantaları Yüksek Öğretim Kurulunca denetlenmelidir.

Öğrenci lokantaları çoğu kez yurtlarla aynı binada bulunmakta ve özel şahıslara kiralanmaktadır. Genellikle ödenen fiyata göre, öğrenciler bu lokantaların temizliğinden ve yemeklerinin niteliğinin düşüklüğünden yakınmaktadırlar.

Yüksek öğretim kredi sorunu da yine Kredi ve Yurtlar Kurumunca yürütülmektedir. Kredinin verilme koşullarını tarafsız bir biçimde uygulamak ve tüm yüksek öğretim kurumlarının hesaplarını tutmak, gerektiği zaman borç vermek ve bu alana yatırım yapmak, bu kesime ayrılan kamu fonlarından etkili bir biçimde yararlanılmasını sağlamak amacıyla bir *Eğitim Bankası* kurulması uygun düşmektedir.

Eğitim Bankası, yüksek öğretim öğrencilerine kredi vermek, bütün öğretim kurumlarının tasarruf, yardımlaşma sandıkları,

* Anılan yurdun işletilmesi, 12 Marttan sonra Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

Enstitü, öğrenci dernekleri hesaplarını tutmak, anılan kurumların yurt dışından ithal edecekleri donatım ve öğretim araçları ve makineler için akreditif açmak, gerek 1416 gerek 4489 sayılı yasalar uyarınca yurt dışına gönderilen öğrenci ve öğretim personelinin döviz transferlerini yapmak, üniversite mensupları için mesken kredisi vermek gibi faaliyetlerde bulunabilir. Üniversite personeline sağlık, mesken ve dinlenme yardımı ya da öğrencilere düşük faizle borç verebilmesi için bankanın, her hangi bir tüketim maddesine söz gelişi biraya ya da şekere konulacak % 1-5'lik bir eğitim vergisiyle desteklenmesi gerekecektir.

4. Yüksek Öğretim Bursları ve Parasız Yatılılık

Bugün hangi kamu kurumunun kimlere ve hangi koşullarla öğrenim bursu verdiğini kestirmek mümkün değildir. Genel ve katma bütçeli daireler incelendiği zaman, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünden Vakıflar Genel Müdürlüğüne değin bütün bakanlık ve kamu kuruluşları, PTT Genel Müdürlüğünden Et ve Balık Kurumuna değin ekonomik kamu kuruluşları, Türk Eğitim Derneği gibi bazı özel kurumlar yüksek öğrenim bursu vermektedirler. Bunlara ikili anlaşmalar uyarınca burs veren bazı yabancı ülkeler ve üyesi bulunduğumuz OCDE, UNESCO, NATO, BM, Avrupa Konseyi, vb. uluslararası kuruluşların verdikleri dış burslar da eklenince, burs sorunlarını çözümleme ve bundan gelecek için bazı sonuçlar çıkarma büsbütün güçleşmektedir.

Son yıllarda ülkemizde her alanda yüksek nitelikli insangücü giderek artmakta, yani çözüme kavuşturulması gerekli bazı sorunları olmakla birlikte, serbest bir iş piyasası oluşabilmektedir. Bu durumda, her kurumun kendi teknik personelini yetiştirmek amacıyla özel koşullarla ve zorunlu hizmet karşılığı burs vermesine gerek kalmamaktadır. Bu nedenle bütün genel ve katma bütçeli daireler bütçelerinden burs bölümlerinde ayrılan ödeneklerin toplamı MEB bütçesine aktarılmalıdır. Bugün oldukça dağınık bir biçimde düzenlenmiş bulunan burs sorunları konusunda, 1750 sayılı üniversiteler yasası da bir çözüm getirmemiştir. Anılan yasa uyarınca her kurumun eski burs verme süreci sürdürülmekte ama burs koşullarının saptanması ve bilim dalları itibarıyla dağılımı konusunda üniversite senatoları, MEB ve YÖK'e bazı yetkiler verilmektedir.

"Üniversite Senatoları, bütçeleri ödeneginden lisans, lisans-üstü ve doktora veya uzmanlık öğrencilerine yapılacak her türlü yardım-

larda uygulanacak esasları koymaya yetkilidir. Senatoların bu konudaki kararları, üniversite, fakülte veya yüksek okul yönetim kurullarınca uygulanır”.

“Devlet adına üniversitelerde yatılı veya burslu olarak yetiştirilecek öğrencilerin sayıları, üniversitelerin düşünceleri de alınmak suretiyle her yıl ilgili bakanlıklarla MEB arasında kararlaştırılır ve üniversitelere öğrenci yazılması başlamadan en az bir ay önce bildirilir”.

“Yatılı veya burslu olarak devletçe üniversitelerde okutulan öğrencilerin yazılma, laboratuvar, tastikname, sınav, diploma vesair harç ve ücretleri ilgili bakanlıklar ve idarelerce ödenir”.

“Burslar, eğitim kurumlarının kapasiteleri ve kalkınma planları hedefleri dikkate alınarak YÖK tarafından dengeli bir biçimde dağıtılır” (Md: 55)

5. Spor, Kültür ve Öteki Boş Zamanı Değerlendirme Faaliyetleri

Yüksek öğretimde ulusal düzeyde hiçbir biçimde örgütlenmemiş sosyal hizmetlerden biri de hiç kuşkusuz spor faaliyetleridir. Fakülte ya da Üniversite bütçelerinin “Spor Giderleri” bölümünde bir miktar ödenek ayrılmaktadır. Ama üniversite ya da fakültelerde spor faaliyetleriyle görevli kadrolu bir öğretmen bulunmadığından, ayrılmış olan bu oldukça az miktar ödeneğin tamamı harcanılmadığı gibi, bazen de başka amaçlar için harcanılmak üzere, bu bölümden aktarmalar yapılmaktadır. Edindiğimiz deneye göre her fakülte öğretim personelinden bir kişiyi, çoğu kez bir asistanı spor işleriyle görevlendirmektedir. O da, öteki akademik görevleri yanında öğrencilerin spor işlerine yeterince zaman ayıramamakta, ayırabilse de spor kendi uzmanlık alanı olmadığından yararlı olamamaktadır. Ayrılan ödenekle yapılan işler, fakülte futbol takımına bazı giysiler almakla sınırlı kalmaktadır. Oysa üniversite gençliğinin spor faaliyetleri demek, futbol anlamına gelmez. Öte yandan, bir fakültenin spor faaliyetlerine, 15 kişilik bir öğrencinin katılması denli de gülünç bir spor faaliyeti olamaz. Yani fakültelerde öğrencilerin büyük çoğunluğu, tüm öğretim, yönetici ve hizmetli personel spor yapma olanaklarına sahip değildir. Oysa atalarımız “sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur” demişlerdi. Spor bireyin kendine güvenini artırır. Öğrenciler arasında birlik, dayanışma ve arkadaşlık ruhunu geliştirir. Okulların da giderek “kurumlaşmasını” sağlar. Söz gelişi. “Mülkiye”, “Harbiye”, “Gazi Eğitim”, “Galatasaray”ın halk belleklerinde silinmeyecek bir biçimde

yer etmiş olmasında, öteki faaliyetleri yanında spor faaliyetlerinin etkisi de olmuştur. hatta belki de spor kamu oyunu en fazla etkileyen faaliyetlerden biridir. 1957-58'lerde bir Mülkiye-Harbiye basketbol maçının Ankara Spor çevrelerinde, İstanbul'daki Galatasaray-Fener maçı ölçüsünde önem taşıdığını hatırlayanlar vardır.

Öte yandan lisede daha üstün spor olanaklarından yararlanan öğrenci üniversitede boş zamanlarını nasıl değerlendireceğini kestirememekte, çoğu kez ileri sınıflardaki öğrencilerde gördüğü gibi, o da kahvehanelerde tavla, iskambil oynamayı ya da Kızılay'da tur atmayı yeğlemektedir. Çünkü başka seçeneği (alternatifi) de yoktur.

Öyleyse daha fazla geciktirilmeden üniversite ya da yüksek öğretim spor faaliyetleri örgütlenmelidir. Hiç değilse 500 öğrenciye bir öğretmen düşecek biçimde, her yüksek okul ya da fakülteye yeterince "spor öğretmeni kadrosu" verilmelidir. Ayrıca spor faaliyetleri için gerekli bütçe ödenekleri ayrılmalı ve başta kapalı yüzme havuzları olmak üzere her yüksek öğretim kurumu için yeterince spor tesisleri yapılmalıdır.

Öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirme faaliyetleri de bugüne dek ciddi olarak ele alınmamıştır. Ancak son birkaç yıldır Gençlik ve Spor Bakanlığının örgütlenmesiyle bu konulara gereken önemin verilmeye başlandığı görülmektedir. Söz gelişi, 1971 yılında MEB bütçesinden öğrencilerin boş zamanını değerlendirmeye 638.409,15 TL harcanmıştır. Ayrıca aynı yıl Vakıflar Genel Müdürlüğü de, "muhtaç öğrencilere kamp ve dinlenme yardımı" olarak 43.163,72 TL harcamıştır.

Yüksek öğretimde sanat ve kültür hareketleri de çok sınırlı kalmaktadır. Bu konuda da yine örgütlenme yalnız yetersiz değil, "hiç yoktur" demek yanlış olmaz. 1971 yılı bütçesinde, sanat ve kültür hareketlerinin gerektirdiği giderler bölümüne 60.000 TL ayrılmış olmasına karşın, yıl sonunda bunun ancak 2.995 lirası harcanmıştır.

6. Öğrenci Dernekleri

Ülkemizde yüksek öğretim öğrenci derneklerinin görevleri ve sorumlulukları açıkça belirlenmemiştir. Özellikle 12 Mart öncesi dönemde, gerek öğrenci dernekleri yöneticilerinin seçilmesi, gerekse faaliyetleri, "sağcı" ve "solcu" öğrenciler arasında çıkan ülküsel ve siyasal kavgayı körükler bir nitelik kazanmıştır. Böyle bir girişim de,

üniversitelerin ve öğrencilerin birçok çözüm bekleyen kendi sorunlarını tamamıyla ikinci plana itelemiştir. Yani öğrenci dernekleri yurt, kredi, burs, spor, sanat ve kültür, boş zamanı değerlendirme, sağlık sorunları ve en önemlisi iş bulma gibi öğrencilerin meslekî sorunlarına eğilmemiştir.

Fransa, Kanada, ABD gibi batı ülkeleri üniversitelerinde, öğrencilerin konuk, kredi ve burs, iş, vb sorunlarının herbiri için ayrı yönetim birimleri vardır. Bu birimlerde, öğrencilerin de ücret karşılığında "part-time" görev alamlarıyla birlikte, yöneticilerin çoğu kadrolu memurlardan oluşmakta, öğrencilerin üniversitedeki yaşamları her türlü olanaklar seferber edilerek kolaylaştırılmaktadır. Söz gelişi yaz tatilinde öğrencilerin hemen hepsine yeteneklerine uygun iş bulunabilmektedir. Öğretim yılı içinde de gece öğrenimi görenler gündüzleri, normal öğrenim görenler geceleri ya da hafta sonlarında çalışabilmektedirler. Öte yandan üniversite de kendi birçok işlerinde öğrencileri yeğlemektedir. Üniversitelerde çoğuna öğrencilerin görevlendirildikleri işlerden kütüphaneler, sinemalar, spor alanları, öğrenci dernekleri, yurt ve lokantalar, öğrenci kantinleri, öğrenci gezi büroları, vb. sayılabilir.

Öyleyse öğrenci dernekleri kesin çizgilerle belirlenmiş görev ve sorumluluklarla yeniden örgütlenmelidir ve malî ve yönetsel olarak da gerek bizzat öğrenciler, gerekse üniversite organlarıncı ciddi bir biçimde denetlenmelidir. Derneklerde görevli memurlara ve seçilmiş öğrenci yöneticilerine gördükleri hizmet karşılığı belli bir aylık ücret ödenmelidir. Bu ücretler üniversite ya da fakültelerin işletmekte oldukları öğrenci kantini gibi öz gelirlerinden karşılanabilir.

Yukarda özet olarak da olsa yüksek öğretim ortak hizmetlerinin yönetsel şeması çizilmeye çalışılmıştır. Şimdi de, bu hizmetlerin ekonomik yönlerini inceleyelim.

II. SOSYAL HİZMETLERİNİN EKONOMİK YÖNLERİ

Gerçekten ulusal düzeyde yüksek öğretim politikasına belli bir yön vermek için iktidar hükümetleri çok önemli olanaklara sahiptir.

1969 yılında sosyal hizmetlere ayrılan ödeneğin, toplam yüksek öğretim harcamalarının % 7,37'sini oluşturmasına karşın, bu hizmetlerin öğrencilerin yaşam koşulları, üstün yeteneklerin geliştirilmesi, verilen öğretimin iyileştirilmesi ve özellikle öğretimin verimliliğinin

artırılmasında çok önemli etkileri vardır. Yüksek okulların parasız yatılılık giderleri hariç, 1969'da, ortak hizmetlere ayrılan miktar yüksek öğretim toplam cari giderlerinin % 8,49 (*)'unu, yatırım giderleri de bu, kesime ayrılan toplam yatırım giderlerinin % 5,8'ini oluşturuyordu.

1971 yılında bölümlere göre anılan hizmetler için gerçekleştirilen harcamalar Çizelge 1'de gösterilmiştir.

ÇİZELGE 1.

1971 Yılında Yüksek Öğretim Sosyal Hizmetleri
Giderleri (Cari Fiyatlarla) TL (*)

Hizmet Bölümü	Ayrılan Ödenek	Gerçekleşen Harcamalar	Gerçekleşme Oranı (%)
1. Burs	96.578.552,80	76.351.851,50	79 (**)
2. Mediko-sosyal Merkezi	2.470.882,00	1.797.995,80	73 (***)
3. Öğrenci Derneklerine yardım	345.000,00	137.077,00	40 (****)
4. Spor Giderleri	649.500,00	466.240,89	72
5. Boş zamanı değerlendirme giderleri	904.500,00	638.409,15	71 (*****)
6. Sanat ve kültür hareketlerinin gerektirdiği giderler	60.000,00	2.995,00	5
Toplam	101.008.434,80	79.394.569,34	79

KAYNAK : 1. T.C., 1971 yılı, *Hazine Genel Hesabı*, Damga Matbaası, Ankara, 1973.
2. T.C. 1971 yılı, *Katma Bütçeli İdareler Kesin Hesabı*, Damga Matbaası, Ankara, 1973.

(*) Kütüphane giderlerinin, daha önce belirtilen nedenlerle ortak hizmetler giderlerine dahil edilmesi mümkün olmamıştır.

(**) Burs giderlerine bütün genel ve katma bütçeli dairelerin verdikleri yurt içi ve yurt dışı öğrenim bursları, muhtaç öğrencilere yapılan ilaç, tedavi ve para yardımları, HÜ'nin intörlük yapan öğrencilere yaptığı yardımlar, İÜ, İTÜ ve EÜ'nin öğrencilerine yaptıkları yemek yardımları, AÜ'nin yabancı öğrencilere verdiği burslar ve üniversite öğrenci kantinlerine yapılan yardımlar dahil edilmiştir. (Bkz: Çizelge 10).

(***) Bu miktara, MEB, İstanbul Validebağ Prevantoryum ve Sanatoryumu giderleri dahil edilmemiştir. Çünkü bu hastanede yalnız yüksek öğretim mensupları değil, tüm eğitim kesimi mensupları (öğretmenler, yöneticiler ve öteki görevliler ve öğrenciler) tedavi edilmektedir.

(****) Yüksek öğretim kurumları öğrenci dernekleri 12 Mart Hükümetlerince kapatıldığı için ayrılan ödeneğin de gerçekleşme oranı çok düşük olmuştur.

(*****) Boş zamanı değerlendirme giderlerinin ne miktarının yüksek öğretim öğrencileri için harcanıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ortak hizmetler giderlerine bu kayıtlarla dahil edilmiştir.

* Kütüphane giderlerinin ortak hizmetleri giderlerine dahil edilmesi mümkün olmamıştır.

Bu rakam toplam kamu eğitimi giderlerinin $\frac{9,2}{100}$ ve toplam üniversite harcamalarının $\frac{6}{100}$ 'sıdır. Bu rakamlardan yüksek öğretimde sosyal hizmetlerin genel kamu eğitimi ve üniversiteler içindeki yeri ve önemi açık bir biçimde belirlenmektedir. Öyleyse bu alana yapılan harcamaların zamansal evriminin bölüm itibariyle incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

1. Sağlık Hizmetleri

Kuşkusuz ulusal düzeyde toplumsal politikanın yeterince gelişmemiş olmasının bir sonucu olacak, ülkemizde yüksek öğretim öğrencilerinin sağlık sigortası yoktur.

Bu gün işçiler, Bağ-kur üyeleri ve memurların sağlık sorunlarının güvenliği bir ölçüde sağlanmıştır. Ama tarım işçilerinin sağlık sigortalarının olmaması ya da her yurttaş için bir işsizlik sigortasının bulunmaması, çözümlenmesi gereken toplumsal politika sorunlarından birini, belki de birincisini oluşturmaktadır.

Yüksek öğretim düzeninde koruyucu hekimlik sorununa gelince, öğrenciler düzenli olarak sağlık kontrolünden geçirilmemekte, dolayısıyla tedavileri de yapılmamaktadır. Her üniversitede birer Mediko Sosyal Merkezi bulunmasına karşılık, gerek personel, gerekse donatım ve malî kaynak yönünden olanakları son derece sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle öğrencilere ve öteki üniversite mensuplarına umulan hizmeti sunamamaktadır. Hatta yasa koyucunun ayırmış olduğu ödeneği bile tamamiyle harcamadıkları Çizelge 2'den anlaşılmaktadır.

ÇİZELGE 2.

1971 Yılında Üniversite Mediko-Sosyal Merkezi
Giderleri (Cari Fiyatlarla) TL.

Üniversite	Ayrılan Ödenek	Gerçekleştirilen Harcamalar	Her Üniversite-nin Toplam içindeki yeri (%)	Yıl sonunda yok edilen miktar	Gerçekleşme Oranı (%)
AÜ	291.500	276.798,05	15,5	14.701,95	95
HÜ	49.000	25.612,00	1,5	23.388,00	52
İÜ	658.199	605.159,32	34,5	53.039,68	92
İTÜ	322.081	298.091,55	16,5	23.989,45	93
EÜ	999.100	552.354,41	32,0	446.745,59	55
Toplam	2.319.880	1.731.015,33	100,0	561.864,67	75

KAYNAK: T.C. Katma Bütçeli İdareler Kesin Hesapları, Damga Matbaası, Ankara, 1973

Çizelge 2'den, Üniversite Mediko-Sosyal Merkezleri ödeneklerinin, öğrenci sayısı temel veri alınarak ayrılmadığı açık seçik anlaşılmaktadır. Söz gelişi toplam üniversite öğrencisinin % 8,7'nin öğrenim gördüğü EÜ, toplam Mediko-Sosyal Merkezleri giderlerinin % 32'sini harcamıştır.

Öte yandan değil yüksek öğretim, yalnız üniversite düzeyinde bile, öğrencilerin yıllık sağlık kontrolleri sıkı bir biçimde yapılmaktadır. Bununla ilgili olarak, AÜ Mediko-Sosyal Merkezi faaliyetleri daha ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Ankara Üniversitesi Mediko-Sosyal Merkezi

23 Şubat 1965 tarihinde kurulmuş olan AÜ Merdiko-Sosyal Merkezinin başlıca iki görevi vardır: Koruyucu hekimlik hizmetleri ve boş zamanı değerlendirme faaliyetleri. Merkezin iki tür finansman kaynağı vardır: Her öğrencinin ödediği 20 liralık yıllık aidat ve Rektörlük bütçesinden ayrılan ödenek. Ancak öğrenciler aidatları üniversite veznesine ödemekte ve merkezin harcamalarında da genel kamu harcamaları süreci uygulanmaktadır.

Bu oldukça sınırlı bir bütçe ile AÜ Mediko-Sosyal Merkezi iki temel görevini ne ölçüde yürütebiliyor?

A. Koruyucu Hekimlik

1968-1969 öğretim yılında Üniversiteye kayıtlı 17.850 öğrenciden yalnız 6.809'u, yani toplam öğrenci sayısının % 36'sı tüberküloz taramasından geçirilebilmiştir.

ÇİZELGE 3.

AÜ. Fakültelerinde Kayıtlı Toplam Öğrenciyeye Göre Tüberküloz Kontrolü Yapılmış Öğrencilerin Oranı (%)

DTC	16	Eğitim	23	Hukuk	65	SBF	21	Veteriner	20
Eczacı	87	Fen	10	İlahiyat	31	Tıp	85	Ziraat	27

KAYNAK: Bu veriler, anılan merkezden alınmıştır.

Çizelge 3, AÜ'de koruyucu hekimlik hizmetlerinin ne denli yetersiz olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu hizmetlerin yetersiz-

liğine, 1968 Üniversite olaylarından sonra AÜ Senatosunca kurulan bir inceleme komisyonu raporunda da değinilmiştir (*).

Öte yandan, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 9 Kasım 1968 tarihli ve 1-5390-4743 sayılı genelgesi uyarınca, "devlet hastanelerinde öğrencilerin muayene ve tedavileri parasızdır". Ancak uygulamada bu tür genelgelerin çok büyük bir etkisi bulunmamakta ve bazı ciddi durumlarda da uygulanmamaktadır. Malî külfetin hemen hemen tamamı öğrenci velileri tarafından karşılanmaktadır.

B. Mediko-Sosyal Merkezinin Boş Zamanı Değerlendirme Faaliyetleri

Boş zamanı değerlendirme konusunda, 1969 yılında, Merkezin, aşağıdaki olanakları vardı:

— Bir sinema makinesi. Haftada bir gün öğrencilere ucuz tarife ile film gösteriliyor.

— Haftanın iki günü saat 17'den sonra, bir subayın yönetiminde bazı sportif faaliyetler.

— 10 kadar plağıyle bir pikap.

— 8³⁰ - 23⁰⁰ arası açık bulunan, 3.500 kadar kitabıyla 150 kişilik bir okuma salonu.

Türkiye'nin ikinci büyük üniversitesinin öğrencilerine sağladığı sağlık hizmetleri ve boş zamanı değerlendirme faaliyetlerinin öğrenci sayısı ile karşılaştırılamıyacak denli yetersiz olduğu görülüyor.

Genel çizgileriyle bu örnek, bütçelerinde bu amaç için tahminlerin altında az ödenek ayrılan öteki üniversiteler için de geçerlidir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: İktidar hükümetleri ve üniversiteler, öğrencilerin okul yaşamlarında bu denli dırimsel (hayatî) önemi olan bu sorunlara neden gereken önem ve önceliği vermemektedirler?

Bizce öncelik ve ivedilikle tüm öğrenciler için zorunlu bir yüksek öğretim sigortası kurulmalı, giderleri bir yandan öğrencilerin ödedikleri aidatlarla, öte yandan devlet ve üniversitelerin yardımlarıyla karşılanmalıdır.

Gerçekten Çizelge 1'de görüldüğü gibi, devlet ve üniversiteler öğrenci derneklerine bazı yardımlar yapmaktadırlar. Ama daha önce de belirtildiği gibi bu dernekler, üyelerinin sağlık, toplumsal ve kültü-

* Üniversite Sorunlarını İnceleme Komisyonu Raporları ile Ankara Üniversitesi Senatosu Kararları. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 36-40.

rel gereksinmeleriyle hemen hemen hiçbir biçimde ilgilenmemektedirler. Hatta bazen öğrenci liderlerinin politikaya atılmak ya da bazı öteki yararlar sağlamak için bu fonlardan yararlandıkları deneylerle saptanmıştır.

Bir öğrenci sigortası dizgesi örgütlendikten sonra, öğrenciler için dinlenme kampları, prevantoryum ve sanatoryumlar yapılabilir ve her üniversite kentinde, hiçbir fakülte ve yüksek okul ayrımı gözetilmeksizin bir koruyucu hekimlik merkezi kurulabilir. Böyle bir girişimde, bazı batı ülkelerinin durumu, özellikle koruyucu hekimlik hizmetlerinin iyi yürütüldüğü Fransa Üniversite Koruyucu Hekimlik ve Öğrenci Sigorta dizgesinden de esinlenilebilir.

Eğer gelecekte de bugünkü gibi, üniversitelerde “bireysel” politika sürdürülürse, Ankara Üniversitesi örneğinde görüldüğü gibi, hizmetlerden beklenen sonuç alınamaz ve ikilem harcamalarla kamu fonları israf edilir.

Sonuç olarak, üniversite özerkliğinin ne “bireysellik”le eş anlamı, ne de kamu fonlarının israfı demek olmadığını kesinlikle bilmesi gerekmektedir. Zaten bu “bireysellik”, üniversitelerin ya da tüm yüksek öğretimin sosyal ya da ortak hizmetlerinin görülmesinde bugüne değin büyük bir engel olmuştur. Oysa anılan hizmetler konusunda üniversiteler arasında olduğu denli, tüm yüksek eğitim kurumları arasında da sıkı bir işbirliği yapılması zorunludur.

2. Yüksek Öğrenim Kredisi

Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü 1961 yılında 351 sayılı yasa ile kurulmuştur. Amacı fakir öğrencilere öğrenim kredileri vermek, öğrenci yurtları yaptırmak ve işletmektir. Başlangıçta öngörülen sermayesi, her yıl *en az* 40 milyon liralık Maliye Bakanlığı yardımıyla, on yıl içinde 600 milyona ulaşacaktı. Bu sermayenin yarısı, ilgili yönetmelik koşullarına uygun olarak baş vuran öğrencilere kredi olarak verilecektir. Öteki yarısı da, öğrenci yurtları yapım, bakım ve işletmesine ayrılacaktır. Bununla birlikte, gereksinmelere göre bu oranı değiştirmeye Yönetim Kurulu yetkili kılınmıştır.

Kredilerin faizi oldukça düşüktür: % 3, bu da yönetim giderlerini karşılamak amacıyla alınmaktadır. Kredi yönetmeliğine göre, öğrencilere kredi verme koşulları şöyledir:

- Bir yüksek eğitim kurumunda öğrenci olmak,
- Her hangi bir öğrenim bursu ya da yardımı almamış olmak,

- Türk vatandaşı olmak,
- Bir yüksek öğretim kurumunda parasız yatılı öğrenci olmak,
- Özel bir yüksek okulda kendi hesabına öğrenci olmamak,
- Öğreniminde başarılı olmak,
- Kredinin % 75'inden fazla aylık geliri olmamak.

Aylık kredi tutarı, bir devlet bursu miktarı esas alınarak saptanmaktadır. Bu miktar bugüne dek 350 TL idi, 1974-1975 öğretim yılından itibaren 500 TL olmuştur. Krediler yaz aylarında da ödenmektedir. Aldığı krediyi borçlu normal öğrenim süresi bitiminden iki yıl sonra aylık taksitler halinde ödeyecektir. Eğer öğrenimini bitirmeden okuldan ayrılırsa, bir yıl sonra ödemeye başlaması gerekmektedir.

ÇİZELGE 4.

Yüksek Öğretim Öğrencilerine Verilen Kredi Sayısı

	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1966/67	1967/68	1968/69
Kredi İstemi Kabul Edilen İstem		7.350	5.994	6.721	6.488	6.707	6.667	7.414
Ödenen Kredi Sayısı	1.700	2.220	1.540	1.509	1.389	1.826	1.815	2.194
İstemi karşılama Oranı (%)	23	37	23	23	21	27	24	25
Kredi alan Öğrencilerin toplam Y. Ö. Öğrenci sayısına oranı (%)	2	3	2	1,8	1,5	1,9	1,8	1,9

KAYNAK: Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü

Kurumdan edinilen bilgilere göre, genel olarak tarım, tıp ve fen alanlarındaki her üç öğrenciden biri, öteki alanlardaki her dört öğrenciden biri kredi alma olanağına sahiptir. Ancak bu oran, toplam öğrenci sayısına göre değil, kredi isteminde bulunan öğrenci sayısına göre hesaplanmıştır. Bkz. Çizelge:4.

3. Yüksek Öğretim Yurtları

İl Yüksek Öğretim Derneklerince yönetilen yurtlar hariç tutulursa, yüksek öğrenim yurtlarının çoğu Kredi ve Yurtlar Kurumu

tarafından işletilmektedir. Bununla birlikte bazı üniversite ya da fakülteler kendi yurtlarını kendileri işletmektedir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yurdu, Ankara Üniversitesi Vehbi Koç yurdu, ODT ve Hacettepe Üniversiteleri yurtları, MSB yurtları, vb.

Türkiye’de evli öğrenciler için yurtlar bulunmamaktadır. Ayrıca mevcut yurtlarda bireysel odalar da yoktur. Çoğuna dört ya da daha fazla yataklı odalar vardır, hatta bazen “asker koğuşu”na benzer 20 yataktan fazla yataklı ya da ranzalı yatakhaneler de bulunmaktadır. AÜ. SBF yurdu hariç tutulursa, kız ve erkek öğrencilerin aynı binada ama ayrı pavyonlarda kaldıkları yurtlar da çok ender ya da yoktur (*).

Bazı yurtlarda okuma salonları, masa tenisi, ya da güreş vb sportif faaliyet yerleri bulunmaktadır. Bazen de bazı kültür, sanat ve folklor faaliyetleri yurt yönetimince desteklenmektedir.

Çizelge 5’de görüldüğü gibi, öğrencilerin çok küçük bir azınlığına, 1968/1969’da % 9’1’ine, Kredi ve Yurtlar Kurumunda işletilen yurtlarda yer bulunabilmektedir. Buna karşın, Üniversitelerde bir “Öğrenci Konut” biriminin bulunmayışının nedenleri bir türlü anlaşılammaktadır.

Öte yandan, genel olarak yüksek öğrenim çağı kabul edilen 19-24 yaş grubundaki kadın-erkek nüfusun 1970 yılında birbirine hemen hemen denk (kadın: % 48, Erkek: % 52) olmasına karşın, yüksek öğrenim gören kız öğrenci sayısı toplamı, 1964/1965 öğretim yılında, bu düzey öğretimdeki toplam öğrencilerin % 21,2’sini oluştururken, aynı oran beş yıl sonra 1969/1970 yılında % 18,6’ya düşmüştür.

Bu evrimi kız öğrenciler lehine geliştirmek amacıyla kredi, burs ve konut sorunlarında özendirici tedbirler beklenirken, Çizelge 5 bunun tam tersi bir durumu gözler önüne sermektedir. 1964/65’te yüksek öğrenim gören toplam kız öğrencilerin % 9,2’si yurtlarda otururken, 1968/69’da bu oran % 7,1’e düşmüştür. Buna karşılık, aynı yıllar yurtlarda oturan erkek öğrenci oranı sırasıyla % 10,1 ve % 9,1 olmuştur. Erkek öğrencilere oranla kız öğrencilerin otellerde, özel pansiyonlarda ya da il Yüksek Öğretim Dernekleri Yurtlarında kalmaları daha güç olacağından, kız öğrenci yurtlarına öncelik verilmesi gerekmektedir.

* A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yurdu, işletilmesi Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğüne devredildikten sonra erkek yurdu olmuştur.

ÇİZELGE 5.
Kredi ve Yurtlar Kurumuna Bağlı Yurtların Kapasitesi

	1961/62	1962/63	1963/64	1964/65	1965/66	1966/67	67/68	68/6
Yurtlarda Kalan Kız Öğrenci Sayısı	854	1.176	1.182	1.600	1.654	1.693	1.875	1.890
Yurtlarda Kalanların Toplam Kız Öğrenci Sayısına Oranı (%)	6,5	8,2	7,7	9,2	8,5	8,5	8,0	7,1
Yurtlarda Kalan Erkek Öğrenci Sayısı	4.328	5.671	5.975	6.523	7.304	7.736	8.655	10.896
Yurtlarda Kalanların Toplam Erkek Öğrenci Sayısına Oranı (%)	4,8	10,2	10,0	10,4	10,4	10,4	8,6	9,6
Yurtlarda Kalan Toplam Öğrenci Sayısı	5.182	6.847	7.157	8.123	8.958	9.429	10.530	12.790
Yurtlarda Kalan Öğrencilerin Toplam Öğrenci Sayısına Oranı (%)	8,0	9,8	9,6	10,1	10,0	9,9	8,5	9,1

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1971, Ankara, 1973.

Ankara Üniversitesi Senatosunun bir komisyon raporuna göre, öteki öğrenci yurtlarındaki yaşam koşulları, Kredi ve Yurtlar Kurumu yurtlarından daha iyi değildir (*).

Üniversite yurtlarının çoğunda, özel bireylere kiralanmış bir lokanta bulunmaktadır. Bazı ülkelerde, özellikle Fransa'dakinin tam tersine devlet bu öğrenci lokantalarına hiçbir para yardımı yapmamakta, yani öğrencilere tam tarife uygulanmaktadır. Buna karşılık, İÜ, İTÜ, EÜ, HÜ gibi bazı üniversiteler bütçelerinin öğrencilere yemek yardımı bölümünden ayırdıkları ödeneklerle bazı yardımlarda bulunmaktadır.

ÇİZELGE 6.

Yüksek Öğretim Öğrencilerine Yapılan Yemek Yardımı (Cari fiyatlarla TL.) (**)

Eğitim Kurumu	Ödenek Miktarı	Harcanılan Miktar	Gerçekleşme Oranı (%)	Öğrenci Başına Düşen Yardım (TL)
Ankara Üniversitesi	1.183.867	769.702,00	65	46,83
Hacettepe "	2.090.000	1.536.970,22	74	508,26
İstanbul "	4.500.000	4.230.000,00	94	127,52
İstanbul Teknik Ü.	2.000.000	2.000.000,00	100	279,41
Ege "	1.750.000	1.650.000,00	94	249,90
İTİA	107.140	53.309,00	50	-
DMMA	100.000	69.498,72	69	-
DGSA	25.000	-	-	-
Gazi Eğitim Enstitüsü	20.000	11.471,50	57	-
Atatürk ve KTÜ	400.000	326.000,00	82	85,97
Yüksek Teknik Okul.	45.000	5.000,00	11	-
Toplam	12.221.007	10.651.950,44	87	62,73 (***)

(**) İÜ, İTÜ ve EÜ'de bütçenin 35648 nolu bölümünde "Üniversite Öğrencilerine yemek yardımı" deyimi kullanılmıştır. Buna karşılık öteki Üniversitelerde aynı bölüm için "Öğrenci Kantinine Yardım" deyimi kullanılmıştır.

(***) ODTU'nin ayrıntılı bütçe rakamları sağlanamamıştır.

Çizelge 6'ya göre, 1971 yılında ortalama yüksek öğrenim gören bir öğrenci için 62,73 TL yemek yardımı yapılmıştır. Öteki harcamalarda olduğu gibi bu harcama türünde de, üniversiteler arasında çok önemli farklar olduğu görülmektedir. Ankara Üniversitesinde ortalama bir öğrenci için 48,83 liralık yemek yardımı yapılmasına karşın, Hacettepe Üniversitesinde 508,26 liralık yemek yardımı yapılmıştır. Öteki birçok ortak hizmetler konusunda olduğu gibi, yemek yardımı

konusunda da üniversiteler, aynı üniversitenin fakülteleri arasında hiçbir işbirliğinin yapılmamış olduğu görülmektedir. Fakülte ya da Üniversitelerin, öğrencilerine hangi ölçülere göre yemek yardımında buldukları kesin olarak bilinmemektedir. Öğrencilere sunulan öteki toplumsal hizmetler için olduğu gibi, bu konuda da ortak bir yüksek öğretim örgütüne gereksinme vardır.

Kredi ve Yurtlar Kurumunun Finansman Kaynakları

Kredi ve Yurtlar Kurumu giderleri, kuruluş yasasına göre, Maliye Bakanlığınca verilen yardımlar, kendi öz gelirleri (yurt ve lokantalardan sağlanan kira, vb) ile Spor-Toto kazancının % 10'u ve at yarışları ortak bahsi kazancının % 5'i kuruma verilerek karşılanmaktadır.

Kurumun kuruluş yasası uyarınca, gelir kaynaklarının en büyük kısmını Maliye Bakanlığınca verilen devlet yardımı oluşturacaktır: (Yılda en az 40 milyon TL- mad: 28). Ancak 1961 yılında Kredi ve Yurtlar Kurumu kurulduğundan beri, Maliye Bakanlığı bu en az 40 milyon liralık yardımı, 1968 Üniversite Öğrenci olaylarını izleyen 1969 yılından itibaren vermeye başlamıştır. Önceki yıllar verilen yardımlar bu miktarın altında kalmıştır.

ÇİZELGE 7.

Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü Harcamalarının Evrimi
ve Devlet Yardımlarının Toplam Harcamalara Oranı
(1963 Sabit Fiyatlırilye TL.)

Yıl	Cari Harcamalar	Yatırım Harcamaları	Toplam Harcamalar	Devlet Yardımlarının Toplam Harcamalara Oranı (%)
1962	19.698.257	10.288.066	29.986.323	70,3
1963	35.082.702	27.174.303	62.257.005	48,2
1964	36.719.596	25.388.808	62.108.404	31,6
1965	36.526.101	26.013.585	62.539.771	38,9
1966	38.884.322	37.493.400	76.377.722	30,3
1967	37.302.449	31.676.466	68.978.914	41,0
1968	44.881.834	35.079.227	79.961.561	24,2
1969	55.984.192	27.698.073	83.682.265	33,4

KAYNAK: Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü Yönetim Kurulunca Kabul edilen yıllık bütçeleri.

Çizelge 7'den, devlet yardımlarının kurumun toplam bütçesine oranı, 1962'den 1969'a dek giderek azaldığı anlaşılmaktadır. 1962 yılında, alınan yardımlar toplam harcamaların % 70'ini oluştururken, yedi yıl sonra 1969'da aynı oran % 33,4'e düşmüştür. Gerek devlet yardımlarının giderek azalması, gerekse kurum bütçesinin zamansal evriminde görülen düzensiz gelişme, bu alanda ulusal düzeyde uzun dönemli ve daha ciddi bir planlamayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü Kurum bütçelerinde kaydedilen artışın ya da azalışın hiçbir biçimde öğrenci sayısı ile orantılı olmadığı açık seçik ortaya çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz bu nedenle, Kurumun bugünkü yatak kapasitesi toplam öğrenci sayısının % 10'undan fazlasına konut sağlayamamakta ve % 2'sinden fazlasına da kredi verememektedir. Kurumun gördüğü hizmet, hiçbir tartışma götürmeyecek denli önemli ama giderek artan gereksinimleri karşılamaktan da çok uzak bulunmaktadır.

4. Yüksek Öğrenim Bursları

Bir yüksek öğretim dizgesinde öğrenim burs ve kredi düzenininin, yüksek öğretim öğrencilerini, planlarda saptanan nitelikli insangücü gereksinmelerinin karşılanması için belli alanlara özendirilmede çok büyük bir önem taşımaktadır. Yani ülke ekonomisinin gereksinme duyduğu nitelikli insangücüne uygun olarak öğrencilerin çeşitli bilim dallarına dengeli bir biçimde dağılımını, bu alanlarda öğrenim görenlere verilen burs ve kredi sayısı artırılarak sağlanabilir. Öyleyse eğitim kesimi yatırım politikası ve öğrencilere yapılacak malî yardımlar, bir ülkenin ekonomik ve toplumsal kalkınması için gerekli insangücünün yetiştirilmesinde iki temel etmendir. Bu nedenle burada burs sorunları, Türk yüksek öğretim dizgesinde bir yöneltme aracı olarak incelenecektir.

Türkiyenin, Üniversitelere öğretim üyesi yetiştirmek amacıyla yurt dışına gönderilen doktora öğrencilerinin durumu hariç tutulursa, belirlenmiş bir yüksek öğretim burs politikası yoktur. Bu durumda yüksek öğretim burs sorunları iki kısımda incelenebilir: Yurt dışı bursları ve yurt içi bursları.

A. Yurt Dışı Öğrenim Bursları

Öğrenciler yurt dışına 1416 sayı ve 8 Nisan 1929 tarihli "Ecnebi memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun" uyarınca gönderilmektedir. Anılan yasa uyarınca hangi kurumların yurt dışına öğrenci gönderebileceği birinci maddede açıklanmıştır.

“Umumi ve mülhak bütçe ile idare olunan devlet devairi ve hisar idarelerinin, vilâyetlerin şehremanetleri ile belediyelerin, ticaret odalarının ve mukavelenameleri mucibinci talebe göndermeye mecbur olan şirketlerin tahsil için ecnebi memleketlere gönderecekleri talebe bu kanun ahkâmına tâbidir”.

Buna göre çok çeşitli kuruluşlar yurt dışına her düzey öğrenim görmek amacıyla burslu öğrenci gönderebilecektir. Bununla birlikte bugün yurt dışına gönderilen öğrencilerin büyük çoğunluğunu, üniversitelere öğretim üyesi yetiştirilmek amacıyla lisans öğrenimini bitirmiş olanlara, Millî Eğitim Bakanlığınca burslar verilmektedir. Mevcut üniversitelerin ve yeni açılacakların öğretim üyesi gereksinmelerini karşılamak üzere Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma planları döneminde yıllık ortalama 600 ya da her plan döneminde 3000 doktora öğrencisinin yurt dışına gönderilmesi öngörülmüştür. Ancak ilk on yıllık planlı dönem için saptanan 600 doktora öğrencisi yollama hedefine ulaşılmamıştır. Bunun başlıca nedeni şudur: Fakülteyi bitirmiş olan öğrenciler, özellikle tıp ve teknik alanlarda yurt dışında doktora öğrenimi görmeye çok ilgi duymamışlardır¹. Çünkü:

1. Döndükleri zaman üniversitelerde çalışmalarını yasal olarak güvence altına alınmamıştır (*). Buna karşılık yurt dışındaki öğrenim giderlerinin tamamı MEB tarafından karşılandığı için, öğrenciler bu bakanlığa karşı zorunlu hizmet taahhüdü altına girmekte ve döndükleri zaman, uzmanlık alanlarına uygun bir iş bulamayanlar, MEB'nin vereceği bir işte, çoğu kez “rutin” bir işte bir süre çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

Yurt dışında doktora öğrenimini tamamlayarak yurda dönen öğrencileri üniversiteler mutlaka istihdam edeceklerdir diye bir hüküm olmadığı gibi, özerklikleri nedeniyle üniversiteler öğretim personelinin seçmede tam bir özgürlüğe sahiptir. Hatta bazen bilim ve dil sınavlarındaki üstün başarısı ve öteki yasa ve ilgili yönetmelikte öngörülmüş asistanların atanmasında aranacak koşulları yerine getirirse bile, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi gibi bazı “kurumlaşmış” eski fakültelerin kendi öğrencilerini yeğledikleri de bilinmektedir.

1 Kurthan, Amiran, *Yüksek Öğretim Kurullarına Öğretim Üyesi Yetiştirilmek Üzere Doktora İçin Yurt Dışına Burslu Olarak Gönderilen Öğrenciler Hakkında Araştırma*, DPT, SPD, Ankara, 1970.

*Bununla birlikte, Amiran Kurthan'ın incelemesine göre, yurt dışında doktora öğrenimlerini tamamlayarak yurda dönenlerin hepsi üniversitelere girebilmişlerdir. Öğrencilerin bu konudaki kuşkuuları yersizdir. Ama yine de önceden bu öğrencilerin geleceklelerinin ciddi bir biçimde planlanması zorunludur.

2. Öte yandan aynı dönem ve aynı fakülteyi bitirmiş iki öğrenciden birinin yurt dışına doktora öğrenimine gittiğini, ötekinin de kamu kesiminde bir işe girip çalışmaya başladığını varsayalım. Doktora giden, yabancı dil öğrenim süresi de dahil en erken beş yılda öğrenimini tamamlayarak yurda dönebilmektedir. Doktorası olduğu için lisansiye arkadaşının başladığı derecenin bir üstünden işe başlamakta (Üniversiteye asistan girebilirse 1750 sayılı yasa kabul edildiğinden beri iki derece üstünden). Oysa fakülteden sonra öğrenimini sürdürmeyip hemen iş yaşamı devresine giren öğrenci, yurt dışına doktora öğrenimine giden arkadaşından devlet personel yasası uyarınca en az iki yıl kıdemli ve emeklilik yönünden de beş yıl daha ilerde olacaktır.

Bu durumda, bu doktora öğrencileri doktora öğrencisi olmadan, araştırma görevlisi olarak üniversitelere atanmalı ve iki yıl bu görevde başarılı bir biçimde çalışmış olanlara, 1416 sayılı yasaya göre değil, 1750 sayılı yasa uyarınca doktora yapmak üzere yurt dışına gönderilmelidirler. Böylece dönüşlerinde işleri güvence altına alınmış olacak ve hiçbir kıdem ve emeklilik kayıpları da olmayacaktır.

ÇİZELGE 8.

1963 ve 1968 Yıllarında MEB'nin Bilim Dalları İtibariyle
Yurt Dışına Doktora Bursu Sunumu

Bilim Dalı	1963	%	1968	%
Yönetim, Maliye Ekonomi Edebiyat ve Öteki Toplumsal Bilimler	92	18	60	10
Tarım	25	5	30	5
Tıp	23	5	30	5
Mimarlık ve Mühendislik	60	12	60	10
Fen Bilimleri	200	40	240	40
	100	20	180	30
Toplam	500	100	600	100

KAYNAK: 1968 yılında DPÖ tarafından yüksek öğretim konusunda hazırlanan ama yayınlanmamış bir rapor.

Çizelge 9'a göre Birinci Beş Yıllık Kalkınma planında saptanan hedef % 22,4 oranında gerçekleşebilmiştir. Eğer Çizelge 8'de belirtilen burs sunumu ile aynı yıllar gerçekten verilmiş olan burs sayısı karşılaştırılacak olursa, sunuma göre gerçekleşme oranının toplumsal bilim ve edebiyat alanında, fen, mühendislik ve tıp bilimlerine göre daha yüksek olduğu görülecektir. 1963 yılında toplumsal bilimler ve

ÇİZELGE 9.

Birinci Beş Yıllık Plan Döneminde Bilim Dalları İtibariyle Verilmiş Olan Yurt Dışı Doktora Öğrenimi Burs Sayısı

Bilim Dalı	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam	%
Mimarlık ve Müh.	1	16	8	16	12	53	8,8
Fen	3	5	12	16	11	47	7,8
Tıp	5	13	31	9	12	70	11,6
Tarım	5	14	39	44	30	132	22,0
İşletme Yönetim Ek. Öteki Toplumsal Bilimler	14	38	57	39	40	188	31,2
Bilimler	4	18	25	26	39	112	18,6
Toplam	32	104	172	150	144	602	100,0

KAYNAK: Amiran Kurthan, a.g.e. s. 8,

edebiyat alanında gerçekleşmenin % 15,6 olmasına karşın, fen, mühendislik ve tıp alanında ortalama % 3,8 olmuştur.

Hiç kuşkusuz bu çok büyük farkın başlıca nedenlerinden biri, mühendis ve fen bilimlerinde yetişmiş yüksek nitelikli insangücüne olan gereksinimin çok yüksek olduğu özel kesim ve eğitimi de kapsama içine alan kamu kesimi arasındaki büyük ücret farkı olmasıdır.

Öte yandan yurt dışına doktora öğrenimi için gönderilen öğrencilerin başarı durumları da çok önemli bir başka sorundur. Gerçekten sekiz yıl kadar Fransa'da ve bir yıl da Kanada'da edindiğimiz deneylere göre, bu öğrencilere gittikleri ülkelerdeki Öğrenci Müfettişliklerince yeterince eğitilimsel rehberlik yapılmamaktadır. Hatta çoğu kez, bu ülkelerin yüksek öğretim dizgelerini ve bazen dilini hiç bilmeyen ortaokul öğretmenlerinin müfettiş ya da yardımcı olarak atandığı memur kadrosuyla atananların ise gittikleri ülkenin dilini hiç bilmediklerini gördük. Bu nedenle, yabancı ülkelere gönderilen bu "eğitimci diplomatlar"ın seçilme koşullarını bazı ilkelere bağlayan bir yönetmelik hazırlanmalı ve gidecekleri ülkenin dili ve eğitim sorunları konusunda açılacak yarışma sınavında en başarılı olanlar gönderilmelidir.

Ayrıca yurt dışına doktora öğrenimine gönderilecek öğrenciler gitmeden önce, Ankara Yabancı Diller Eğitim Enstitüsünde entansif bir dil kursunu başarı ile bitirenler arasından seçilmelidir. Böyle bir yöntem, yurt dışındaki öğrenim süresini kısaltır, dolayısıyla döviz olarak harcanılan burs tutarını da azaltır. Fransa'ya doktora öğrenimine gelen öğrencilerin, bir yıllık dil öğrenimi sonunda da doktora

derslerini izleyebilecek düzeyde fransızcaı öğrenememiş olduklarına tanık olduk. Çünkü bir kısmı lise ve fakülte'deki öğrenimleri süresince ilgilizce okumuş olmalarına karşın, Fransa'ya gönderilmişlerdir. Amiran Kurthan'ın anılan incelemesine göre, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yurt dışına gönderilenlerden, 1970 yılında ancak 24 tanesi doktora öğrenimini bitirebilmişti. Eğer yalnız 1963, 1964 ve 1965 yıllarında gönderilmiş olan $32 + 104 + 172 = 318$ öğrenciye oranlanırsa, zamanında doktorasını başarı ile bitirenlerin % 7,5 oranında olduğu ortaya çıkar.

Bu başarısızlığın başlıca nedenlerini Amiran Kurthan şöyle sıralıyor:

1. Öğrencinin doktora öğrenimine gittiği ülkenin yüksek eğitim dizgesinden gelen güçlükler.
2. Türk öğrencilerinin gittikleri yabancı ülkeye uyum güçlükleri.
3. Öğrencinin yabancı dil bilgisinin ve çalışmasının yetersiz oluşu.
4. Kendi uzmanlık alanında bilgi yetersizliği.

Yazar bu sonucu noktaya değgin ilginç bir örnek vermiştir: Türkiye'de Ziraat ve Veteriner Fakültelerini bitiren öğrenciler doktora yapmak üzere Fransa'ya gönderilmişlerdir. Ancak bu ülkede Ulusal Tarım Mühendisliği ve Ulusal Veteriner Okulları, Türk Tarım Mühendislerini ve Veteriner Hekimlerini, okulun Üçüncü sınıfına öğrenci kabul etmişlerdir. Oysa hem Türkiye, hem Fransa Hükümetlerince Avrupa Konseyi'nde imzalanmış "Üniversite Öğrenim Dönemleri Eşdeğerliği Avrupa Antlaşması" bulunmakta, bu antlaşma uyarınca da bu ülkelerde yapılmış olan üniversite diplomalarının denkliği kabul edilmektedir. Paris'teki Öğrenci Müfettişinin temel görevlerinden biri de, ilgililere diplomatik yoldan bu antlaşmayı hatırlatmaktır.

5. Fakülteyi bitirdikten sonra uzun süre öğrenime ara vermesi.
6. Öğrencinin Türkiye'de öğrendiği yabancı dilin konuşulduğu ülkeden başka bir ülkeye gönderilmesi.
7. Seçmiş olduğu uzmanlık alanına intibak edememesi.
8. Ailevi ya da sağlık nedenleri.
9. Öğrencinin Türkiye'de almış olduğu diplomasına eşdeğerlik tanınmaması.

Yazarın bu son noktaya değgin örneği de oldukça ilginçtir: Türkiye'de Kolej mezunu bir öğrenci lisans ve lisan-üstü öğrenim gör-

mek üzere Londra'ya gönderilmiştir. Ama orada üniversiteye kabul edilmemiştir. Çünkü lise diplomasının denkliği tanınmamıştır. Birkaç ay İngiltere'de kaldıktan sonra oradan Amerika Birleşik Devletlerine gitmiştir. Böyle bir durumda önceden Londra'da lisans öğrenimine kabul edilip edilmeyeceğini araştırmadan, bu öğrenciye burs vererek İngiltere'ye gönderen yetkiliden, israf edilen kamu fonları tazmin ettirilmelidir.

Öte yandan, yine hem Türk hem İngiliz Hükümetleri tarafından 1953 yılında Avrupa Konseyi'nde imzalanmış bir antlaşma vardır: "Üniversite Kurumlarına Kabul Edilme Olanığı Veren Diplomalara Eşdeğerliğine İlişkin Avrupa Antlaşması"¹

10. Yurt dışındaki öğrencilerin siyasal uğraşları.

11. Doktoralarını yapmak amacıyla giden öğrencilerin o ülkelerde yerleşip kalmaları. Bu duruma özellikle tıpta uzmanlık yapmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne giden öğrencilerde çok rastlanmaktadır. Türk yüksek öğretiminin oldukça sınırlı malî, insan ve tinsel kaynaklarıyla yetişmiş olan ve sonra da gittikleri ülkelerden dönmeyen öğrenciler, yüksek nitelikli insangücüne büyük bir gereksinime duyan ülkemiz için çok önemli bir kayıptır. Bunu önleyecek ya da en aza indirecek tedbirler alınmalıdır.

Sonuç olarak yurt dışında öğrenim gören Türk öğrencilerinin durumu, çözüme kavuşturulması zorunlu olan birçok sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, A. Kurthan'ın incelemesinden çıkarılan sonuçların ve bugüne değin edinilen deneylerin ışığı altında, iktidar hükümetlerinin soruna daha ciddi olarak eğilmeleri gerekmektedir.

Özellikle bu öğrencilere harcanılan kamu fonlarının etkili bir biçimde kullanılıp kullanılmadığı sorunu çok önemlidir. Yurt içinde yüksek öğrenim gören toplam öğrenci sayısına oranla çok az olan yurt dışındaki öğrenciler çok pahalıya mal olmaktadır. Çoğu zaman

1- Bu konuda önemli bir sorun da, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin antlaşmaları imzalamalarına karşın, anılan antlaşmaların üye ülkelere uygulanıp uygulanmadığı nasıl denetlendiğidir. Söz gelişi, Avrupa Konseyi'ne üye bir ülke üniversitesinde lisans almış bir öğrenciyi de, Türk Üniversiteleri her zaman doktora öğrenimine kabul etmemektedirler. Antlaşmaların uygulanmasında ortaya çıkacak herhangi bir uyuşmazlığın çözüme bağlanmasında kim hakemlik yapacaktır? İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Antlaşmasının uygulanmasında olduğu gibi, öteki antlaşmaların uygulanmasında da Avrupa Konseyi'nin hakemlik etmesi uygun olacaktır. Bizce bu, yakın gelecekte bir Avrupa Siyasal Birliği'nin kurulmasında da iyi bir adım olabilir.

döviz sıkıntısı içinde bulunan ülkemizin, yukarıda sayılan nedenlerle başarısız yurt dışı öğrenimine bu denli döviz harcama olanağı yoktur.

Bu koşullar içinde, yurt dışında ve yurt içinde öğrenim bursları politikası konusunda, Üniversite ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında sıkı bir işbirliğine mutlaka zorunluluk duyulmaktadır. Çünkü yurt dışı öğrenim burslarının amacı, üniversitelere öğretim üyesi yetiştirmektir. Hatta gerek ikili antlaşmalar uyarınca bazı ülkelerin, gerekse üyesi bulunduğumuz bazı uluslararası kuruluşların ülkemize verdikleri teknik yardımların, yurt dışında doktora öğrenimi göreceğ öğrencilere ayrılması da önerilebilir.

Bu teknik yardımlarla sağlanan bursların burada çözümlenebilmesi için eldeki istatistiksel veriler yetersizdir. Özellikle bursların süresi, bu burslardan yararlananların yaş gruplarına göre dağılımı ve burslar yardımıyla sağlanan akademik dereceler konusunda yeterli bilgi verilmemektedir. Bir OCDE yayınına göre,¹ bazı zengin ülkeler ve ülkemizin üyesi bulunduğu OCDE, UNESCO, NATO, Avrupa Konseyi, vb uluslararası kuruluşlar 1965 yılında 107 ve 1966 yılında da 191 Türk vatandaşına burs vermişlerdir. Aynı yıllar stajiyer bursu sayısı da sırasıyla 1046 ve 1184 tür.

Sonuç olarak, gerek yurt dışına doktora öğrencisi gönderme politikasında umulan başarının sağlanamaması, gerekse Türk üniversitelerinde lisans üstü öğrenimin giderek yaygınlaşması nedeniyle Üçüncü Beş Yıllık Planda, yurt dışında doktora yaptırmak “ülkemizde öğretim alanı bulunmayan ya da az bulunan alanlar”la sınırlandırılmıştır. Bundan böyle “asıl ağırlık yurt içi lisans - üstü eğitime verilecektir. Yurt içi ve yurt dışında lisans üstü eğitimi yapacakların sayıları ile eğitim alanları yıllık programlarda belirlenecektir” (2) *.

B. Yurt İçi Öğrenim Bursları

Türkiye’de yurt içi yüksek öğrenim bursları ulusal düzeyde örgütlenmediği, dolayısıyla planlanmadığından, pek çok kamu

1- OCDE, The Flow of Technical Assistance Less Developed Countries, 1962/1966, Paris, 1968.

2- T.C. Başbakanlık, Yeni Strateji ve kalkınma planı, Üçüncü Beş Yıl, 1973-1974, Ankara, 1973 s. 770.

* 1416 Sayılı yasa uyarınca yurt dışına gönderilen burslu öğrenciler konusunda en ayrıntılı ve ciddi araştırmayı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Yaptırıştır. Bkz. Şefik Uysal, *Yurt Dışında Yetişen İhtisas Gücü Bilim Adamı Yetiştirme* Grubu. Ankara, 1973, 191 s.

kuruluşları, bazı üniversite ve öteki katma bütçeli daireler, birçok ekonomik kamu kuruluşları ve bazı özel kuruluşlar saptadıkları özel koşullara göre ve çoğu kez zorunlu hizmet karşılığı burs vermektedirler. 1971 yılı kesin hesap bütçe yasalarında burs veren genel ve katma bütçeli daireler ve bu amaç için her birinin ayırmış olduğu ödenek ve gerçekleştirdiği harcamalar Çizelge 10'da gösterilmiştir.

ÇİZELGE 10.

1971 Yılı Genel ve Katma Bütçeli Dairelerin Burs Giderleri (Cari fiyatlarla) (TL)

Kurum	Ayrılan Ödenek	Gerçekleştirilen Harcama	Yıl Sonunda Yok Edilen Miktarı	Gerçekleşme Oranı (%)
1. Genel Bütçeli Daireler				
Başbakanlık	465.000	261.110,53	203.889,47	
Devlet İstatistik Enstitüsü	70.000	59.711,00	10.289,00	
Diyanet İşleri Baş.	665.000	602.741,40	62.258,60	
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1.400.000	928.305,55	471.694,45	
Adalet Bakanlığı	37.500	4.200,00	33.300,00	
Milli Savunma Bakanlığı	101.000	100.090,13	909,87	
İç İşleri Bakanlığı	257.520	177.779,75	79.740,25	
Emniyet Genel Müdürlüğü	164.500	110.872,80	53.627,20	
Bayındırlık Bakan.	450.000	88.660,00	361.340,00	
Maliye Bakanlığı	600.000	465.305,90	134.694,10	
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	9.000.000	7.840.881,90	1.159.118,10	
Gümrük ve Tekel Bakanlığı	171.600	104.388,19	67.211,81	
Tarım Bakanlığı	7.138.402	6.004.027,75	1.134.374,25	
Dvlet Meteoroloji İşleri Genel Müdür.	8.800	—	8.800,00	
Sanayi Bakanlığı	72.000	37.225,00	34.775,00	
Turizm ve Tanıtma Bakanlığı	204.357	146.841,00	57.516,00	
İmar ve İskan Bak.	55.000	20.780,00	34.220,00	
Toprak ve İskan İşleri Genel Müd.	30.000	22.015,00	7.985,00	
Milli Eğitim Bak.	7.538.388	5.470.652,31	2.067.735,69	
Toplam	28.429.067	22.445.588,21	5.983.478,79	79

2. Katma Bütçeli Daireler				
Vakıflar Gl. Md.	430.850	363.262,00	67.588,00	
Beden Ter. Gl. Md	25.000	—	25.000,00	
Kara Yol. Gl. Md.	460.000	368.502,80	91.497,20	
Devlet Su İşleri				
Genel Müdürlüğü	719.600	389.157,00	330.443,00	
Tekel Genel Md.	90.000	14.696,00	75.304,00	
Orman Genel Md.	2.500.000	1.824.043,41	675.956,59	
Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Md.	21.500	21.050,00	450,00	
Toplam	4.246.950	2.980.711,21	1.266.238,79	70

3. Üniversiteler ve İTİA				
Ankara Üni. (*)	8.200	3.900,00	4.300,00	
Hacettepe Üni. (**)	492.500	487.200,00	5.300,00	
İstanbul Tek. Üni.	32.500	13.813,60	18.686,40	
Ege Üniversitesi	160.865	91.329,99	69.535,01	
Karadeniz Teknik Üniversitesi (MEB bütçesinden)	220.000	189.738,55	30.261,45	
İktisadi ve Ticari İ.A.	140.000	63.386,45	77.263,55	
Toplam	1.054.715	849.368,59	205.346,41	81

4. Muhtaç Öğrencilere İlaç, Tedavi ve Para Yardımı, Üniversite Öğrencilerine Yemek ya da Öğrenci Kantinine Yardım

Ankara Üniversitesi	1.869.867	1.170.366,23	699.500,77	
Hacettepe Üniversitesi (***)	2.890.000	2.302.106,80	587.893,20	
İstanbul Üniversitesi	7.743.066	4.415.156,00	3.327.910,00	
İstanbul Teknik Üniversitesi	3.585.391	3.374.650,30	210.740,70	
Ege Üniversitesi	1.930.000	1.740.788,25	189.211,75	
Milli Eğitim Bakanlığı (****)	715.000	455.481,00	259.519,00	
İktisadi ve Ticari İ.A.	294.584	188.693,80	105.890,20	
Vakıflar Gl. Md.	7.064.010	6.591.699,96	472.310,04	
Toplam	26.091.918	20.238.942,34	5.852.975,66	78

* Yabancı ülkelerden gelecek öğrencilere verilen burslar.

** Hemşirelik ve sağlık hizmetleri öğrencilerine verilen burslar.

*** Bu miktara intörnlik yapan öğrencilere yapılan yardımlar dahildir.

**** Bu miktara yüksek okullar burs giderleri, yüksek teknik ve teknik öğretmen okulları, Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademileri, yüksek öğretmen okulları, Eğitim Enstitüleri ve Yüksek İslam Enstitüleri öğrencilerine verilen burslar dahildir.

5. Yurt İçi Burs ve Yardım Toplamı	59.822.650	46.514.610,35	13.308.039,65	78
6. Yurt dışı Burs.				
Milli Eğitim Bakan.	35.303.277,80	29.190.465,76	6.112.812,04	
Gençlik ve Spor B.	420.000,00	352.092,59	67.907,41	
Bayındırlık Bakan.	120.000,00	6.390,00	113.610,00	
Karayolları Gl. Md.	177.876,00	54.928,80	122.947,20	
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	734.749,00	233.364,00	501.385,00	
Toplam	36.755.902,80	29.837.241,15	6.918.661,65	81
7. Yurt İçi Burs. Yardım ve Yurt Dışı Bursları Toplamı	96.578.552,80	76.351.851,50	20.226.701,30	79

KAYNAKLAR: 1. T. C., 1971 Yılı, Hazine Genel Hesabı, Damga Matbaası, Ankara, 1973,

2. T. C., 1971 Yılı, Katma Bütçeli İdareler Kesin Hesapları, Damga Matbaası, Ankara, 1973.

Genellikle bugüne değin yurt içi burslar lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilere veriliyordu. 1750 sayılı yasa lisans üstü öğrencilerine de burs verilebileceği hükmünü getirmiştir (Md. 32).

Üniversite öğrencilerine burs verilmesine karşılık, üniversite dışında kalan yüksek öğretimde, özellikle öğretmen yetiştiren kurumlarda genel olarak parasız yatılılık düzeni uygulanmaktadır.

Kuşkusuz birçok kurumlarca öğrencilere malî yardım yapılması, vb. nedenlerden ötürü, DİE verilen burs sayısı konusunda istatistiksel veriler yayınlamamaktadır. Buna karşılık üniversite ve üniversite dışında kalan yüksek öğretim kurumlarında "devlet ve kurumlar hesabına öğrenim gören öğrenci" sayısına değgin veriler yayınlamaktadır. Bu yayınlarda, öğrencilere yardım eden eğitim ya da öteki kurumların resmî ya da özel oluşu da açıklanmamaktadır.

Çizelge 11'den aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir:

1. 1961 /62 öğretim yılından 1969 /70 öğretim yılına değin yüksek öğretim öğrencilerinden malî yardım alanların toplam öğrenciye oranı artmamış, tam tersine giderek azalmıştır. Bu dönem başında öğrencilerin % 16'sı malî yardımdan yararlanırken, dönem sonunda bu oran % 15'e düşmüştür.

ÇİZELGE 11.
Yüksek Öğretimde Kamusal ya da Özel Bir Kurumdan
Malî Yardım Alan Öğrenci Sayısı

Yıllar	61/62	62/63	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70
1. Yüksek Öğretim	10.452	10.778	13.377	14.821	16.542	18.162	18.301	20.172	21.332
2. Yardım alanların toplam öğrenciye oranı (%)	16	15	17	17	17	17	15	14	15
3. Üniversite	5.987	5.713	6.828	7.515	8.124	8.968	9.481	11.036	11.237
4. Yardım alanların toplam öğrenci sayısına oranı (%)	13	12	14	14	14	15	16	16	16
5. Üniversite dışında kalan yüksekoğretim	4.332	4.950	6.389	7.116	8.117	8.799	8.315	8.281	9.104
6. Yardım alanların toplam öğrenci sayısına oranı (%)	26	24	26	29	26	24	22	24	23
7. Yüksek öğretmen okulları ve Eğitim Enstitüleri	3.997	4.775	5.870	6.699	7.905	8.266	7.310	7.412	7.909
8. Yardım alanların toplam öğrenci sayısına oranı (%)	92	96	92	94	97	94	83	82	80
9. Özel Yüksek Öğ.	133	115	160	190	301	395	505	855	955
10. Yardım alanların toplam öğrenci sayısına oranı (%)	18	11	6	4	4	3	2	2	2

2. Üniversite öğrencisi, yüksek öğretim öğrenci sayısının çoğunluğunu oluşturmaya karşın, malî yardımdan daha az yararlanmaktadır.

3. Türk Eğitim Vakfı vb özel kuruluşlar hariç tutulursa, yüksek öğretim öğrencilerine yapılan malî yardımın çok büyük bir kısmı kamu kuruluşlarınca karşılanmaktadır. 1969/70 öğretim yılında üniversite öğrencilerinden % 15'ine ve üniversite dışında kalan yüksek öğretim öğrencilerinden % 23'üne malî yardımda bulunarak iktidar hükümetlerinin, daha az nitelikli yüksek öğretimi, üniversite öğretimine yeğledikleri anlaşılmaktadır.

4. Öte yandan daha önce de belirtildiği gibi, yaş grubu nüfusa oranla erkeklerden daha azı yüksek öğrenim görme olanağına sahip olan kız öğrenciler malî yardımlarla da yüksek öğrenime özendirilmektedir. Örneğin, 1969/70 yılında üniversite öğrenimi gören kız öğrencilerin % 10'unun malî yardım almasına karşın, aynı düzey öğrenim gören erkeklerin % 18'i yardım almıştır. Yine aynı yıl Eğitim Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulları kız öğrencilerinden % 72'sinin malî yardım almasına karşın, bu okulların erkek öğrencilerinin % 84'ü malî yardım almıştır.

5. Aynı biçimde Eğitim Enstitüleri ve Yüksek Öğretmen Okullarında parasız yatılılık politikasını genelleştirmekle de yine, üniversite mezunu orta dereceli okul öğretmeni yetiştirmeye, yüksek okul mezunu ve bunun da büyük bir kısmını oluşturan üç yıllık Eğitim Enstitüsü mezunu yeğlenmektedir. Böyle bir politika ise, ilköğretim öğretmeni dahil tüm öğretmenlerin üniversite mezunu olmasını zorunlu kılan 24.6.1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunun ruhuna ters düşmektedir. Bu nedenle, sözü edilen yasanın uygulanmasıyla bu politikanın değiştirileceği umulabilir.

Bununla birlikte, orta dereceli okullara öğretmen yetiştiren kurum öğrencilerine daha fazla malî yardımda bulunulmakla da öğretmen açığı karşılanamamıştır. İlköğretimden üniversiteye değin, tüm eğitim düzeylerine nicel ve nitel yönlerden yeterli öğretim personeli sağlanamamıştır.

Eğitim kesiminde niceliğin niteliğe yeğlenmesi ve üniversite öğrencilerinden % 15'ine yapılan malî yardımın, ülkemizin yüksek nitelikli insangücü gereksinmesine uygun olarak verilip verilmediğinin bilinmesi de çok önemlidir. Üçüncü Beş Yıllık Plan hazırlık çalışmalarında yapılan tahminlere göre ülkemizin gereksinme duyduğu nitelikli insangücü miktarı Çizelge 12'de gösterilmiştir.

ÇİZELGE 12.

Ülkemizin Üçüncü Plan Döneminde Nitelikli
İnsangücü Durumu (000)

Alan		1972	1977
Sevk ve darcı	İstem	135	185
	Sunum	128,3	147,8
	Fark	-6,7	-38,2
Mühendis	İstem	34,0	52,0
	Sunum	24,8	27,8
	Fark	-9,2	-24,2
Doktor	İstem	29,0	33,0
	Sunum	20,1	23,0
	Fark	-8,9	-10,0
Yüksek Öğrenim görmüş öğretmen	İstem	75,0	85,0
	Sunum	48,7	58,6
	Fark	-26,3	-26,4
Öteki alanlar	İstem	79,0	122,0
	Sunum	69,6	72,5
	Fark	-9,4	-49,5
Toplam	İstem	352,0	477,0
	Sunum	291,5	329,7
	Fark	-60,5	-147,3

KAYNAK: Eğitim Sisteminde Yüksek Öğretimin Yeri ve Gelişme Kısıtları DPÖ-SPD, 1968 (Yayınlanmamış inceleme)

Çizelge 12'den ülkemizin öncelikle yüksek öğrenim görmüş öğretim personeline çok büyük bir gereksinme duyduğu anlaşılmaktadır. Öteki gereksinme duyulan nitelikli insangücü öncelik sırasına göre mühendislik, sevk ve idareci ve doktordur.

Acaba öğrencilere yapılan malî yardım politikası bu nitelikli insangücü açığının kapatılması yönünde bir evrim gösteriyor mu? Yani iktidar hükümetleri, öğrencileri özendirerek ülkemizin gereksinme duyduğu alanlara yöneltmeye çaba göstermiş midir?

Çizelge 13'ten:

1. Fen mühendislik alanlarında, plan hedefleri yönünde bir özendirme politikası izlendiği gözlenmektedir. Bununla birlikte, Üçüncü Beş Yıllık Planda da belirtildiği gibi (s. 706), sunum ve istem arasındaki mühendis açığının kapatılması mümkün olmamıştır. Ayrıca MEBca hazırlanan bir dokümanda lise öğretmeni açığının özellikle Matematik, Biyoloji, Fizik, Kimya ve yabancı dil dallarında olduğu, bu açığı yüksek öğretmen okullarının bugünkü öğrenci kapasitesiyle kapatmanın mümkün olamayacağı ve üniversitelerin ilgili bölüm

ÇİZELGE 13.

Bilim Dalları İtibariyle Malî Yardım Alan Üniversite Öğrencilerinin Aynı Alandaki Toplam Öğrenciye Oranı (%)

	1961 /62	1966 /67	1967 /68	1968 /69	1969 /70
Edebiyat	3.7	5.6	4.6	6.1	5
Eğitim	—	—	15.0	7.0	5
Fen	11.8	22.4	25.0	20.0	23
Hukuk	4.0	10.0	6.0	7.3	7.9
Mühendislik	9.6	17.5	17.5	19.0	20.0
Tarım	62.0	54.5	55.0	56.0	52.0
Tıp	27.4	22.5	26.0	25.0	22.0
Toplumsal Bilimler	4.0	10.0	10.0	8.0	11.0

KAYNAKLAR: 1. *Millî Eğitim İstatistikleri, Meslek Teknik ve Yüksek Öğretim, 1961 /65*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Yayın No 542 Ankara, 1968,

2. *Millî Eğitim İstatistikleri, Yüksek Öğretim, 1965 /67*, DİE Yayını, Ankara, 1970.

3. *Milî Eğitim İstatistikleri, Yüksek Öğretim, 1967 /70*, DİE yayını, Yayın No 666, Ankara, 1972.

lerinin belirtilen gereksinmeyi karşılayacak sayıda yeni öğrenci kaydetmeleri gerektiği belirtilmektedir (*). Öte yandan Edebiyat Fakültelerinin Alman, Fransız ve İngiliz Filolojisi Bölümü öğrencilerine yapılan malî yardım artırılarak yabancı dil öğretmeni gereksinmesini karşılayacak özendirici bir politika da izlenmediği anlaşılmaktadır. 1967 /68 öğretim yılında bu alan öğrencilerinden yalnız 63'üne malî yardım yapılmıştır. 1969 /70 öğretim yılında Edebiyat fakültelerinde malî yardım alan 594 öğrenciden, 26'sı filoloji öğrenimi görüyordu. Öyleyse bazı dallarda gereksinmeyi karşılayamayan öğretmen sunumu, yüksek öğretmen okullarına daha fazla öğrenci alarak değil, üniversitenin ilgili bölümlerinde öğrenim gören öğrencilere burs vererek artırılabilir. Çünkü Yüksek Öğretmen Okullarının öğrenci kapasitesi oldukça sınırlıdır. Planda bu okullar toplam öğrenci sayısının 1972'de 9000 olması hedef alınmasına karşın, 1971 /72 öğretim yılı öğrenci sayısı 1700'ü geçmemiştir.

2. Tıp ve toplumsal bilimler alanlarında umulanın tam tersine bir gelişme gözlenmektedir. Ülkemizin doktor gereksinmesi dikkate alınarak tıp öğrencilerine yapılan malî yardım oransal olarak giderek artan bir evrim göstereceği umulmasına karşın, tam tersine giderek azalan bir evrim göstermiştir. 1961 /62 öğretim yılında toplam tıp öğrencilerinin %27,4'üne malî yardımda bulunulurken, 1969 /70 öğretim yılında bu oran %22'ye düşmüştür.

*MEB, Planlama-Araştırma ve Koordinasyon Dairesi I ve II Beş Yıllık Plan Dö-
neminde Üniversitelerde Gelişme, 1963-1972, Mayıs 1972, Ankara s. 6

Toplumsal bilimler ve hukuk alanında ise malî yardım alan öğrenci sayısı giderek artmıştır.

3. Toplam öğrenci sayısına oranla en çok sayıda bursun da tarım alanına verildiği anlaşılmaktadır.

4. 1969 /70 yılında toplam yüksek öğretim öğrenci sayısının beşte birinden de az olan (% 18,6) kız öğrencileri yüksek öğrenime özendirme için hiçbir çaba harcanılmadığı görülmektedir. 1966 /67'de üniversitelerde öğrenim gören toplam kız öğrencilerin % 8,8'i ve erkek öğrencilerin % 17,6'sına malî yardım yapılıyordu. 1969 /70 öğretim yılında aynı oranlar sırasıyla % 9,7 ve % 18,3 olmuştur.

Ulusal düzeyde ciddi bir burs politikası olmayan ülkemizde, devlet ya da kurumlar hesabına öğrenim gören üniversite öğrencilerini, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın gereksinme duyduğu alanlara yöneltme politikası da izlenmemektedir.

1750 sayılı üniversiteler yasası öğrencilere sunulan sosyal hizmetler konusunda şu hükmü getirmiştir:

“Üniversiteler, Yüksek Öğretim Kurulunun yapacağı plan ve programlar uyarınca, öğrencilerin beden ve ruh sağlığının korunması, beslenme, çalışma, dinlenme ve boş zamanlarını değerlendirme gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılamak ve bu amaçla, ilgili kamu kuruluşları ile de işbirliği yapmak suretiyle öğrenci ve mezunlarına üniversite içinde ve dışında iş bulma servisleri kurmak ve çalışma şartlarını düzenlemek, Mediko-Sosyal merkezler, yurtlar, öğrenci kantin ve lokantaları açmak, toplantı ve sinema, tiyatro salonları, spor salon ve sahaları, kamp yerleri temin etmekle ve bunlardan öğrencilerinin en iyi şekilde yararlanmaları için gerekli tedbirleri almakla görevlidirler”

“Birden fazla üniversitenin bu alanlarda müştereken planlama ve malî yardımlaşma suretiyle ortak kuruluş meydana getirmeleri de mümkündür” (Mad: 56).

Buradan yüksek öğretimde sosyal hizmetleri, Üniversite “Reform” yasasının da ciddi bir biçimde örgütlenmediği anlaşılmaktadır. Oysa bu hizmetlerin, söz gelişi Fransız yüksek öğretim dizgesinde olduğu gibi. (Centre National des Oeuvres Universitaires et Scolaires Üniversiteler ve Okullar Ulusal Yapıtlar Merkezi), ulusal düzeyde kurulacak bir örgütce yürütülmesi daha verimli olacaktır. 1750 sayılı yasada belirtildiği gibi, her üniversite kendi yürütsün de-

nildiği zaman, yine öğrencilere götürülen hizmetlerde çok büyük farklar olacaktır. Nitekim 1970-71 öğretim yılında 3024 öğrencisi olan HÜ öğrencilerine burs, ilâç, tedavi ve para yardımı olarak 2.789.306,80 lira harcanmasına karşın, 16.437 öğrencisi olan AÜ 1.174.266,23 lira harcanmıştır. Ayrıca "bireysel" bir örgütlenmede ikilem harcamaların da çok fazla olacağına, dolayısıyla kamu fonlarının israf edileceğine daha önce değinilmişti. Bu nedenle, Üniversitelerarası ya da tüm yüksek öğretim için bir "Sosyal Hizmetler Örgütü" kurulması zorunludur.

5. Kütüphaneler

Ülkemiz yüksek öğretim dizgesinde kütüphane hizmetlerinin her fakülte ya da yüksek okul tarafından görülmesi, öteki nedenlerle birlikte üniversitenin yerleşme durumlarından da ileri gelmektedir. Söz gelişi Ankara Üniversitesinin çeşitli fakülteleri Cebeci, Dikimevi, Sıhhiye, Beşevler ve Dış Kapı semtlerine serpiştirilmiştir. Böyle bir yerleşme düzeninde üniversitenin tüm fakülteleri için bir kütüphanesi olması düşünülemez.

Buna karşılık ODTÜ, HÜ gibi tüm fakülte ve yüksek okulları aynı bir kampüste bulunan ve yönetsel açıdan da bütünlüşmüş yeni üniversitelerde bir üniversite kütüphanesi bulunmaktadır.

Ankara ve öteki klasik üniversitelerde ise her fakülte, aynı fakültenin her Enstitü ya da Bölümü kendi öz kütüphanesine sahiptir. Bu tür bir düzen, yatırım, personel, kitap ve öteki demirbaş alımı konusunda pek çok ikilem harcamalara yol açacaktır.

Somut bir örnek alalım: Ankara Üniversitesinin oniki fakültesinin her birinin birer takım Fransızca Ansiklopedik Larousse aldığını varsayalım. $12 \times 5.000 = 60.000$ TL. Aynı değerde İngilizce, Almanca ve Türkçe ansiklopedilerden de birer takım alındığı varsayılırsa $60.000 \times 4 = 240.000$ TL. harcanılmış olacaktır. Eğer her fakültenin kendi öz kütüphanesi yerine ODTÜ gibi tek bir üniversite kütüphanesi olmuş olsaydı, bu miktarın dörtte üçü tasarruf edilmiş olacaktı. Gerçekten bu tür yapılara öğretim personeli çok seyrek başvurmaktadır. Ama yine de kütüphanede bulunması yararlıdır.

Benzeri bir örnek, Siyasal Bilgiler, Hukuk ve Eğitim Fakültelelerinde okutulan ekonomiye giriş gibi, Tıp-Eczacı ve Dış Hekimliği Fakültelerinde, Tarım-Veteriner ya da Dil ve Tarih-Coğrafya ve İlahiyat Fakültelerinde okutulan ortak ders kitapları için de düşünülebilir.

Bu tür ikilem harcamalar üniversitelerde birim maliyeti pek çok artırmaktadır. Üniversitelerin çok sınırlı malî ve insan kaynaklarının etkili bir biçimde kullanılmasını ve verimliliğin artırılmasını sağlamak amacıyla bu nokta, ayrı bir araştırmaya konu olabilecek denli önemlidir.

Kütüphane giderlerini her fakülte kendi karşıladığı ve kütüphanede çalışan personel aylıkları da bütçenin Genel idare Aylıkları bölümünde öteki personel aylıkları ile birlikte gösterildiğinden, harcamaların ayrıca değerlendirilmesi mümkün değildir.

Ayrıca Üniversite ya da fakültelerde telif hakkı ile kütüphaneye kitap alım giderleri bütçenin aynı bölümünde yer almaktadır. Böyle bir süreç de çoğu kez, yayın giderlerini kütüphane giderleri aleyhinde artırmaktadır. ODTÜ'de olduğu gibi bu iki harcama kaleminin bütçelerde ayrı ayrı gösterilmesi daha uygun düşmektedir. Aksi takdirde, bazen öğretim personeli bazı kitapları bizzat kendi satın almak zorunda kalacaktır. Bunların büyük bir kısmı yabancı dilde yazılmış kitaplar olduğundan, bir öğretim üyesi ya da yardımcısının aylığına oranla çok pahalı olmaktadır. Bu durumda, kütüphane hizmetleri tamamıyla "bireysel" olmaktadır. Oysa kitaplar bütün öğretim üye ve yardımcıları için birer çalışma mazemesinden başka bir şey değildir.

Sonuç olarak, yüksek öğretimin ortak sosyal hizmetleri konusundaki "bireyselliğe" son verildiği, hiç değilse aynı üniversitenin (söz gelişi, AÜ'nin) birbirine yakın fakültelerinin ortak bir kütüphanesi, bir spor salonu ve stadyumu, vb tesisler olduğu zaman, yatırım giderlerinden tasarruf edilecek miktarla, öteki gereksinimler karşılanabilir.